

УДК 338.24:330.34.014-027.162](549.3)

JEL Classification: F20, F29, F40, F43, F49, O10, O53

DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.35.2025.352387>**Краснопоров П. В.**

старший викладач

ORCID: 0000-0003-4577-1565

Інститут цивільної авіації

Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДСТАЛОСТІ У БАНГЛАДЕШ ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ ДЕСЯТИЛІТЬ: УСПІХИ ТА ПРОБЛЕМИ

У статті детально розглядаються характерні риси економічного зростання та економічного розвитку у Бангладеш протягом останніх десятиліть. Також проводиться аналіз подолання соціально-економічної відсталості у Бангладеш, що є актуальним питанням для багатьох країн, що розвиваються. Наводяться багато статистичних даних соціально-економічного розвитку Бангладеш протягом останніх десятиліть (наводяться дані динаміки ВВП на душу населення, тривалості життя, рівень грамотності, рівня Індексу Людського Розвитку (Human Development Index) і т.і.). Даються висновки та перспективи щодо подальшого соціально-економічного розвитку Бангладеш. Автор звертає увагу, що досвід Бангладеш може бути корисним для багатьох країн що розвиваються, а також може бути корисним для покращення соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: соціально-економічна відсталість, економіка Бангладеш, соціально-економічний розвиток Бангладеш, експорт-орієнтоване економічне зростання, подолання соціально-економічної відсталості.

Krasnoporov Peter

Civil Aviation Institute

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

OVERCOMING SOCIO-ECONOMIC BACKWARDNESS IN BANGLADESH OVER THE PAST DECADES: SUCCESSES AND CHALLENGES

The article researches the characteristic features of economic growth and social-economic development of the Republic of Bangladesh throughout the recent decades. The ways, methods and algorithms of overcoming of socio-economic backwardness – is an important problem for many governments in underdeveloped countries. It is also a topical issue for many branches of Economics. The author considers that Bangladesh represents the example of successful economic development and overcoming of social-economic underdevelopment in the modern world, as far as the country is going to leave the list of “the least developed countries” by UNO classification in 2026. Lots of statistical data are given in the articles. Including the data on GDP growth in the country, the statistics on Human Development Index, Direct Foreign Investment, life expectancy, literacy rate, etc. In conclusions of the article, the author outlines that, despite obvious achievements in the economic development, Bangladesh still remains pretty poor, economically backward country. And the general recommendation is given that the government of Bangladesh should make the economic growth more “inclusive”, in order to overcome the widely spread poverty in the country. At the moment, Bangladesh still remains a poor, backward country, but the country’s economy is indicating high economic growth rates, and for further achievements in social-economic development the country needs to maintain high economic growth rates. Achievements of the country in poverty reduction, illiteracy eradication, female employment, health, and population growth are notable, and despite periodic political upheavals and setbacks, it continues to move forward in these areas. Bangladesh has transitioned from an economy dependent on agriculture to one where its manufacturing and services sectors account for the major part of GDP. Experience of the country can be useful for many developing countries, and it can also be useful for improving the socio-economic development of Ukraine. There’s still a certain lack of fundamental scientific research on the economy and economic development of Bangladesh in Ukrainian scientific publications. The aim of the article is to provide more scientific research in this field.

Keywords: underdevelopment, economic underdevelopment, the economy of Bangladesh, social-economic development of Bangladesh, export-led economic growth, overcoming of socio-economic underdevelopment.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми подолання соціально-економічної відсталості на економічній недорозвиненості – являє собою актуальну проблему для урядів багатьох країн світу, а також широке питання для багатьох економічних наук.

Нерозвиненість у контексті міжнародного розвитку економіки відображає широкий стан або явища, визначені та критиковані теоретиками в таких галузях, як економіка, дослідження розвитку та постколоніальні дослідження. Соціально-економічна відсталість використовується в основному для розрізнення держав за

критеріями людського розвитку, такими як макроекономічне зростання, охорона здоров'я, освіта та рівень життя. «Недорозвинена» держава виступає як антитеза «розвиненій», сучасній або індустріальній державі. Популярні, домінуючі образи слаборозвинених держав включають ті, які мають менш стабільну економіку, більшу бідність, низький рівень життя переважної більшості населення країни, недоїдання та гірші системи охорони здоров'я та освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед закордонних досліджень розвитку економіки Бангладеш

деш можна відмітити такі праці, як дослідження Sara Tasneem та Shamim Ahmad [1], де розглядається економічне зростання у Бангладеш протягом останніх десятиліть.

Також, слід звернути увагу на дослідження Hasan Tonmooye [2], в якому аналізуються структурні зміни в економіці Бангладеш.

Слід відмітити публікацію китайських вчених Qiming Tang та Meijuan Li з Юньнаньського педагогічного університету (Yunnan Normal University) [3], в якій розглядається макроекономічний розвиток Бангладеш.

Також, хотілося б згадати публікацію бенгальського вченого Сена Топона [4], в якій вчений аналізує ключові економічні та соціальні детермінанти у Бангладеш та публікацію [5], в якій досліджується диверсифікація експорту Бангладеш.

Серед українських вчених розвиток економіки Бангладеш все ще недостатньо досліджений. Можна відмітити дослідження українською мовою дослідника Шаріфа Хоссейна [6], в якій досліджується розвиток швейної галузі у Бангладеш та публікацію [7] в якій аналізується вплив COVID-19 на економіку Бангладеш.

У нашому дослідженні ми спробуємо зробити першу спробу в україномовному просторі провести дослідження успіхів та проблем соціально-економічного розвитку Бангладеш протягом останніх десятиліть.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо перелічувати країни, що розвиваються швидкими темпами, насамперед, країни Азії, то багато спеціалістів та пересічних громадян швидко назвуть Китай, В'єтнам, Індію. Є ще країна, яка також показувала стабільно високі показники соціально-економічного розвитку протягом останніх десятиліть. Ця країна – Бангладеш. Дослідження успішного економічного та соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються, у тому числі й Бангладеш – є актуальною науковою проблемою наукової галузі міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин.

Формулювання цілей статті. У цьому дослідженні буде проведено аналіз соціально-економічного розвитку Республіки Бангладеш протягом останніх десятиліть, розглянуто шляхи подолання соціально-економічної відсталості цієї країни. В Україні досить не вистачає фундаментальних наукових досліджень економіки Бангладеш, тому в Україні це досить погано вивчене наукове питання. Також дослідження подолання соціально-економічної відсталості країн що розвиваються є актуальним питанням для багатьох економічних наук.

Виклад основного матеріалу. Економіка Бангладеш зазнала суттєвої структурної трансформації протягом останніх 5 десятиліть. Напочатку своєї незалежності (1971р.) країна характеризувалась, як аграрна, сільськогосподарська економіка. На початку 1970х років частка сільського господарства у ВВП складала близько 60%, у той же час як промисловість та сфера послуг мала невеличку долю. Станом на 2020 рік, доля сільського господарства в економіці Бангладеш скоротилась до 13,6%, у той час як доля промисловості та послуг складала 34,6% та 51,8% відповідно. В промисловості, сектор виробництва відіграє ключову роль, з часткою 23,3% у ВВП, у порівнянні з 4% у 1972 році. Окрім структурних змін у ВВП, також спостерігались

зміни у структурі зайнятості. Хоча у сільському господарстві все ще зайнято 40% усіх працівників, промисловість також стала важливим джерелом зайнятості [8].

Бангладеш протягом тривалого часу класифікувалась, як країна, яка входить до числа «найменш розвинених» – за класифікацією ООН. Найменш розвинені країни (the least developed countries (LDCs)) – це країни, що розвиваються, які перелічені ООН та мають найнижчі показники соціально-економічного розвитку. Концепція «найменш розвинутих країн» виникла наприкінці 1960х, та уперше список «найменш розвинутих країн» була опублікована ООН у листопаді 1971 року [9–10].

Країна класифікується як «найменш розвинута», якщо вона відповідає трьом критеріям:

– Бідність – критерій на основі валового національного доходу (Gross national income (GNI), ВНД) на душу населення в середньому за три роки. Станом на 2024 рік, країна повинна мати ВНД на душу населення менший ніж 1025 доларів США, щоб бути включеною у цей список, та мати ВНД вищий ніж 1306 доларів. (Межа виходу зі списку «найменш розвинутих країн», яка враховує лише тільки ВНД на душу населення, встановлюється в три рази більше, ніж поріг виходу, і становить 3918 доларів США станом на 2024 рік;

– «Слабкість людського ресурсу» – показник який базується на індикаторах харчування, здоров'я, освіти та рівня грамотності серед дорослого населення;

– Економічна вразливість – показник, який базується на основі нестабільності сільськогосподарського виробництва, нестабільності експорту товарів і послуг, економічної важливості нетрадиційних видів діяльності, та відсотка населення, переміщеного через стихійні лиха [11–12].

Як правило, «найменш розвинуті країни», - це країни у яких присутні суттєві структурні перешкоди для стійкого соціально-економічного розвитку. У той час, як у 1971 році у списку було 25 країн, на даний момент список включає 45 країн. Бангладеш було уперше включено у цей список у 1975 році. На даний момент 5 країн були виключені зі списку «найменш розвинутих країн світу»: Ботсвана (у 1994 році), Кабо-Верде (2007р), Мальдіви (2011), Самоа (2011), та Екваторіальна Гвінея (2017) [13].

Подолання соціально-економічної відсталості у Бангладеш. Економіка Бангладеш зростала приблизно на 6% на рік, починаючи з 1996 року, незважаючи на тривалі періоди політичної нестабільності, погану інфраструктуру, розповсюджену корупцію, нестабільне електропостачання, а також повільне впровадження економічних реформ.

Економіка Бангладеш зазнала суттєвої структурної трансформації протягом останніх 5 десятиліть. Напочатку своєї незалежності (1971 р.) – країна характеризувалась, як аграрна, сільськогосподарська економіка. На початку 1970х років частка сільського господарства у ВВП складала близько 60%, у той же час як промисловість та сфера послуг мала невеличку долю. Станом на 2020 рік, доля сільського господарства в економіці Бангладеш скоротилась до 13,6%, у той час як доля промисловості та послуг складала 34,6% та 51,8% відповідно. В промисловості, сектор виробництва відіграє ключову роль, з часткою 23,3% у ВВП, у порівнянні з 4% у 1972 році. Окрім структурних змін у ВВП,

також спостерігались зміни у структурі зайнятості. Хоча у сільському господарстві все ще зайнято 40% усіх працівників, промисловість також стала важливим джерелом зайнятості [8].

Показники економічного зростання у Бангладеш протягом останніх декількох десятиліть – були досить високі, і взагалі, наближені до рівня «економічного дива». Наведемо дані зростання ВВП Бангладеш у період 2015–24 рр, у таблиці 1:

Слід відмітити, що приблизно після 1990 року у Бангладеш спостерігається суттєве підвищення темпів економічного зростання, в тому числі зростання показника ВВП на душу населення.

Протягом тривалого часу, країна відставала від середньосвітових показників соціально-економічного розвитку. Розглянемо такий базовий показник стану економічного розвитку країни, як показник ВВП на душу населення. Наведемо дані динаміки ВВП на душу

населення у Бангладеш у період 1950–2022 рр. у співвідношенні до середньосвітового рівня, за даними видатного спеціаліста в галузі економічної історії та історичної статистики Ангуса Медісона на графіку 1 та у таблиці 2:

Як можна побачити з наведених графіків та статистичних даних – Бангладеш переважно погіршувала свій економічний рівень (ВВП на душу населення) відносно середньосвітового рівня до 1980х років. Але, ситуація почала суттєво змінюватись на краще приблизно після 1990 року. Якщо у 1990 році показник ВВП на душу населення у Бангладеш склав 12,25% (якщо середньосвітовий рівень приймаємо за 100%), то у 2000 році цей показник склав вже 14,13%, у 2010 р – 16,32%, а у 2022 році – 29,53%.

Динамічний розвиток Бангладеш в останні роки частково пояснюється зростанням витрат на оплату праці в Китаї, у промисловості якого замість орієнтації

Таблиця 1

Темпи розвитку економіки Бангладеш (зростання ВВП)

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Темпи зростання ВВП Бангладеш	6,6%	7,1%	6,6%	7,3%	7,9%	3,4%	6,9%	7,2%	5,8%	4,2%

Джерело: [14]

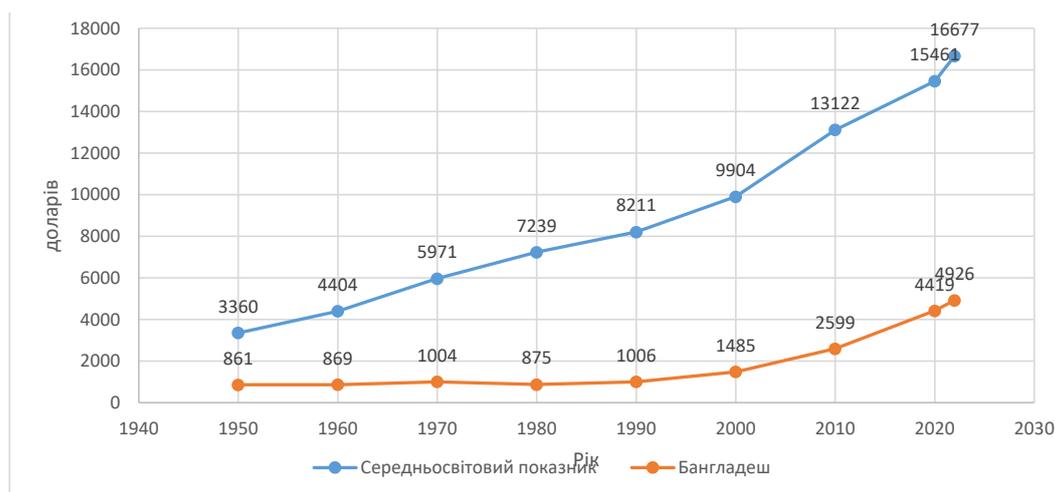

Рис. 1. Співвідношення середньосвітового показника ВВП на душу населення з показником Бангладеш (за даними Ангуса Медісона)

Джерело: [15]

Таблиця 2

Показник ВВП на душу населення у Бангладеш відносно середньосвітового рівня (у %) у період 1950–2022 рр., за даними Ангуса Медісона

Рік	ВВП Бангладеш на душу населення (У доларах США за міжнародними цінами 2011 року)	Рівень Бангладеш (у %) до середньосвітового рівня (середньосвітовий рівень = 100%)	Середньосвітовий рівень (У доларах США за міжнародними цінами 2011 року)
1950	861	25,6%	3360
1960	869	19,73%	4404
1970	1004	16,81%	5971
1980	875	12,17%	7239
1990	1006	12,25%	8211
2000	1485	14,13%	9904
2010	2599	16,32%	13122
2020	4419	28,58%	15461
2022	4926	29,53%	16677

Джерело: [15]

на випуск масової продукції поступово зростає увага до виробництва товарів, споживачі яких надають підвищену увагу дизайну та якості.

З метою подолання економічної відсталості країни, уряд Бангладеш зробив ставку на експорт-орієнтоване зростання економіки. Серед експортно-орієнтованих галузей промисловості, виробництво готового одягу було лідером, – воно почало активно розвиватись у середині 1980-х років завдяки сприятливій глобальній та внутрішній кон'юктурі. Напочатку 2000-х років, низка інших перспективних галузей також були визначені урядом як сектори з великим експортним потенціалом. Серед них: виробництво програмного забезпечення, інформаційні та комунікаційні технології, фармацевтика, шкіряні вироби та взуття, кораблебудування. Експорт-орієнтовані галузі створювали нові робочі місця та допомогли зменшити бідність.

Успішна індустріалізація, тим більше – експорт-орієнтована – неможлива без ефективної зовнішньоторгової політики. Зовнішньоторгова політика суттєво змінилась, починаючи з 1985 року. Було здійснено декілька реформ торговельної політики, які включали стимулювання торгівлі, а також торкалися валютного курсу, монетарної та фіскальної політики. Заходи зі стимулювання експорту були спрямовані з метою диверсифікувати експортний ринок, покращити якість експорту, стимулюючи експорт товарів з більш високою доданою вартістю. Такі реформи були корисними для багатьох секторів економіки країни, включаючи виробництво готового одягу. Ці реформи надали експортерам необмежений і безмитний доступ до імпортованих факторів виробництва, фінансові стимули у вигляді легкого доступу до кредитів і кредитних субсидій, а також різні форми фіскальних стимулів, таких як знижки на податки на прибуток і пільгові мита на імпортоване капітальне обладнання. В результаті, протягом 1990-х країна мала дуже швидке зростання індустрії готового одягу.

Швидке зростання у експорт-орієнтованих галузях економіки (насамперед, у виробництві готового одягу) призвело до швидкого зростання експорту. Наведемо деякі статистичні дані, які характеризують стан експорту у Бангладеш.

«Частка Бангладеш у всесвітньому експорті одягу становить близько 7% від світового ринку, та продовжує зростати. Це позитивний знак для експорт-орієнтованої економіки» – говорить Хондакер Голам Моаззем, дослідницький директор Центру за Політику Діалогу (Centre for Policy Dialogue (CPD))» [16].

На даний момент – Бангладеш є другим за обсягом експортером готового одягу у світі після Китаю. Наведемо статистику з обсягу експорту одягу Бангладеш у порівнянні з іншими світовими лідерами у таблиці 3.

Таблиця 3
Обсяг експорту одягу за країнами-лідерами
(у млрд. дол. США), 2022 р.

Країна	Обсяг експорту одягу (млрд.дол)
Китай	182
Бангладеш	45
В'єтнам	35
Турція	20
Індія	18

Джерело: [17]

Поступово покращується структура експорту Бангладеш. Якщо у 1972 році 56% експорту Бангладеш складалось з необробленого джуту та виробів з джуту, тоді як у 2012–13 роках ткани та в'язані вироби принесли 75% її експортних доходів. Крім того, бангладешці, які працюють за кордоном, щорічно переказують понад 12 мільярдів доларів і забезпечують систему соціальної безпеки для пом'якшення впливу зовнішніх потрясінь [18].

Для створення галузей та виробництв продукції з високою долею доданої вартості необхідні значні кошти, які зокрема надходять з-за кордону. Проте, слід відмітити, що надходження прямих іноземних інвестицій (Direct Foreign Investment) в економіку Бангладеш – все ще невелике, порівняно з багатьма іншими країнами Азії, що розвиваються.

Слаборозвинена енергетична та транспортна інфраструктура, нестабільна внутрішньополітична ситуація, засилля бюрократії, розповсюдженість корупції, дефіцит кваліфікованих кадрів сильно відрізняють Бангладеш від деяких інших країн які швидко розвиваються, та роблять її недостатньо привабливою для іноземних інвестицій.

Якщо розглянути статистику надходження прямих іноземних інвестицій у ключові країни Азії, що розвиваються, то буде наступна картина, яку ми наведемо у таблиці 4.

З метою розвитку інфраструктури – уряд Бангладеш фінансує та підтримує будівництво інфраструктурних мега-проектів, таких як міст Падма (Padma Multipurpose Bridge), метрополітен Дакки, високошвидкісна автострада Дакки, підводний тунель Карнапхулі, АЕС Руппур, Проекти комплексного розвитку Махешхалі–Матарбарі. Завершення будівництва мегапроектів створить новий поштовх в економіці для досягнення цільового економічного розвитку країни.

Більш того, уряд також розвивав 100 спеціальних економічних зон, й також більш ніж дві дюжини високотехнологічних парків по усій країні [13].

Розвиток соціальної сфери. Слід відмітити, що соціальна сфера у Бангладеш також демонструє позитивну динаміку.

Якщо розглянути такий базовий соціальний показник, як «Індекс Людського Розвитку» (Human Development Index, HDI), то Бангладеш тут поступово покращує свій рівень. Слід відмітити, що показник HDI у Бангладеш покращується більш швидкими темпами, ніж середньосвітовий рівень, і ніж у більшості країн, що розвиваються (в тому числі й порівняно з більшістю «найменш розвинених країн світу»). Наведемо статистичні дані у таблиці 5.

Тобто, можна зробити висновки, що протягом останніх десятиліть стабільно покращувались основні показники соціально-економічного розвитку Бангладеш. Наведемо конкретні статистичні дані у таблиці 6.

Таким чином, з наведених у таблиці даних, можна зробити висновки, що Бангладеш поступово покращує основні соціально-економічні показники. Якщо тривалість життя у 1960 році складала 43,98 років (при середньосвітовому показнику – 51 рік), то у 2023 році тривалість життя у Бангладеш вже склала 74,67 років (при середньосвітовому показнику – 73 роки) [21]. Рівень грамотності (% населення понад 15 років, який вміє читати та писати) у 1981 році у Бангладеш ста-

Таблиця 4

Обсяг прямих іноземних інвестицій (у млн. дол. США) (2018–2023 рр.)

Країна	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Китай	138 306	141 225	149 342	180 957	189 132	163 253
В'єтнам	15 500	16 120	15 800	15 660	17 900	18 500
Індія	42 156	50 558	64 072	44 763	49 380	28 163
Філіппіни	9 949	8 671	6 822	11 983	5 939	6 210
Індонезія	20 563	23 883	18 591	21 131	25 390	21 628
Бангладеш	3 613	2 874	2 564	2 896	3 480	3 004
Азія в цілому	501 858	497 788	513 069	666 542	677 829	621 144

Джерело: [19]

Таблиця 5

Динаміка Індексу Людського Розвитку у Бангладеш у порівняння з деякими міжнародними показниками (1990–2023 рр.)

	1990	2000	2010	2015	2020	2021	2022	2023	Середньорічні темпи зростання у період 1990–2023 рр.
Бангладеш	0,397	0,477	0,561	0,621	0,663	0,663	0,680	0,685	1,67%
Середньосвітовий рівень	0,608	0,651	0,707	0,731	0,742	0,742	0,752	0,756	0,66%
Країни що розвиваються	0,520	0,576	0,649	0,680	0,696	0,696	0,708	0,712	0,96%
Найменш розвинені країни	0,360	0,411	0,494	0,526	0,550	0,549	0,555	0,560	1,35%

Джерело: [20]

Таблиця 6

Динаміка основних соціально-економічних показників Бангладеш (1960–2024 рр.)

рік	Тривалість життя [21]	Рівень грамотності (% населення понад 15 років, який вмів читати та писати) [22]	дитяча смертність (на 1000 новонароджених) [23]	ВВП на душу населення (паритетна купівельна спроможність, долл. США)		Індекс людського розвитку (Human Development Index) [26]
				За даними Ангуса Медісона [24]	За даними countryeconomy.com [25]	
1960	43,98		179	869	82	
1975	50,63	29,0% (1981)	146	843	250	
1990	55,82	35,0% (1991)	96	1006	398	0,397
2000	62,05	47,0% (2001)	60	1485	483	0,477
2010	68,01	59,0% (2011)	37	2599	936	0,561
2020	71,42	75,0%	25	4419	2,270	0,663
2024	74,67 (2023)	79,00% (2022)	24	4926 (2022)	2,631	0,685 (2023)

новив 29,23% (при середньосвітовому показнику у 1981 р – 68%), то у 2021 році цей показник вже склав 76% (при середньосвітовому рівні – 87%) [27].

Бангладеш було уперше включено у список «найменш розвинутих країн» у 1975 році. Коли Бангладеш було включено у цей список, рівень бідності складав 83%. У 1981–82 рр цей рівень складав 74%. Проте рівень бідності знизився до 40% у 2005 році, та подальше знизився до 20,5% у 2019 році [13]. Але слід відмітити, що 72% все же живуть менш ніж на 6,85дол на добу (станом на 2022 рік) [28].

Найближчим часом, Бангладеш повинна залишити список «найменш розвинених країн світу» (за класифікацією ООН). Бангладеш вже два рази відповідала міжнародно визнаним критеріям, щоб залишити цей список – у 2018 та 2021рр. Країна повинна офіційно залишити статус члена клубу «найменш розвинених країн» у листопаді 2026 року, - два роки після того, як

це офіційно очікувалось, що було викликано пандемією COVID-19 [29].

Залишення списку «найменш розвинутих країн світу», перехід у статус «країни що розвивається», є метою уряду Бангладеш, щоб досягти мету сталого розвитку до 2030 року, та стати країною з середнім доходом.

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки за даного дослідження, що Бангладеш демонструє успіхи у подоланні соціально-економічної відсталості. Це проявляється насамперед в тому що:

– Протягом останніх десятиліть економіка країни зростає досить високими темпами – 6–7% на рік, що більш ніж у два рази перевищує середньосвітові показники економічного зростання;

– Експорт країни зростає також досить швидкими темпами. Якщо у 2000 році об'єм експорту Бангладеш складав \$6,389млрд.дол, то у 2023 році експорт Бан-

гладеш вже сягав \$55,787млрд. дол. Якщо проаналізувати структуру експорту Бангладеш, то слід відмітити значну перевагу продукції текстильної промисловості (трикотаж, ткани вироби, джут, взуття і т.і.). Продукція машинобудування, поки що, нажаль, не має суттєвої долі у загальній структурі експорту країни;

– покращуються соціальні показники: тривалість життя, рівень освіти населення, якість харчування, тощо.

Можна зробити висновки, що експорт-орієнтована модель економічного зростання у Бангладеш довела свою ефективність. Найближчим часом, Бангладеш повинна залишити список «найменш розвинених країн світу» (least developed countries, LDCs) (за класифікацією ООН).

Досвід Бангладеш може бути корисним для багатьох країн що розвиваються, а також може бути корисним для покращення соціально-економічного розвитку України.

Література:

1. Tasneem S., Ahmad S. Economic Growth in Bangladesh: An Econometric Investigation. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. URL: <https://rsisinternational.org/journals/ijriss/Digital-Library/volume-8-issue-3s/2387-2400.pdf> (дата звернення: 18.07.2025).
2. Tonmoyee H. Structural change in the Bangladesh economy: An analysis of composition of output. *Journal of South Asian Studies*. 2018. Т. 6. С. 141–158. URL: <https://www.researchgate.net/publication/345477847> (дата звернення: 18.07.2025).
3. Tang Q., Li M. Analysis of Bangladesh's macroeconomic development. E3S Web of Conferences. 2020 International Conference on New Energy Technology and Industrial Development (NETID 2020). URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/11/e3sconf_netid2021_01018.pdf (дата звернення: 03.08.2025).
4. Sen T. Key Economic and Social Determinants in Bangladesh: A Multi-Faceted Analysis. Munich Personal RePEc Archive. 18.06.2024. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/121227/1/MPPA_paper_121227.pdf (дата звернення: 20.07.2025).
5. How Bangladesh is achieving export diversification, URL: <https://www.bbc.com/storyworks/capital/bangladesh-a-vision-realised/economic-potential-bangladesh> (дата звернення: 18.07.2025).
6. Хосейн Ш., Алам Ш. Виробнича функція в швейній галузі за умови зростаючої віддачі від масштабу: кейс Бангладеш. *Журнал європейської економіки*. 2023. вип. 1: 22. С. 4–32. URL: <https://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51585/1/%d0%a5%d0%9e%d0%a1%d0%a1%d0%95%d0%99%d0%9d.PDF> (дата звернення: 18.07.2025).
7. Шаріф Х. Вплив COVID-19 на економіку Бангладеш: чи ризикована бангладешська економіка після COVID-19?, *Журнал європейської економіки*. 2021. Т. 20, вип. 1. С. 44–71. URL: <https://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42292/1/%d0%a5%d0%be%d1%81%d1%81%d0%b5%d0%b9%d0%bd.pdf> (дата звернення: 20.07.2025).
8. 50 Years of Bangladesh: Accelerating export-led industrialization. URL: <https://www.thedailystar.net/supplements/celebrating-50-years-bangladesh/news/50-years-bangladesh-accelerating-export-led-industrialisation-2067125> (дата звернення: 20.07.2025).
9. Identification of the least developed among the developing countries URL: <https://web.archive.org/web/20110709182754/http://www.unitar.org/resource/sites/unitar.org.resource/files/document-pdf/GA-2767-XXVI.pdf> (дата звернення: 20.07.2025).
10. Least developed countries. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Least_developed_countries (дата звернення: 20.07.2025).
11. LDC Identification Criteria & Indicators, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Development Policy and Analysis Division – URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldc-criteria.html> (дата звернення: 20.07.2025).
12. LDCs at a Glance, Department of Economic and Social Affairs. December 2024. URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldcs-at-a-glance.html> (дата звернення: 20.07.2025).
13. Byron R. K., Mirdha R. U. Becoming A Developing Nation: Bangladesh reaches A Milestone. *The Daily Star*. 2021. 28 лют. URL: <https://www.thedailystar.net/frontpage/news/becoming-developing-nation-bangladesh-reaches-milestone-2052161> (дата звернення: 18.07.2025).
14. Evolution: Annual GDP Bangladesh – URL: <https://countryeconomy.com/gdp/bangladesh> (дата звернення: 06.09.2025).
15. Groningen Growth and Development Centre Faculty of Economics and Business. Maddison Historical Statistics. URL: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2023> (дата звернення: 07.09.2025).
16. Bangladesh holds the second position in RMG exports: WTO – URL: <https://www.textiletoday.com.bd/bangladesh-holds-second-position-rmg-exports-wto> (дата звернення: 08.09.2025).
17. Top Garment Export Countries: A Comprehensive Analysis – URL: <https://www.eximpedia.app/blog/top-garment-export-countries> (дата звернення: 09.09.2025).
18. ALAL O DULAL. The state of the Bangladesh economy. URL: <https://alalodulal.org/2013/12/23/the-state-of-the-bangladesh-economy/> (дата звернення: 12.09.2025).
19. UN Trade and Development. World Investment Report 2024. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2024_en.pdf (дата звернення: 09.08.2025).
20. Human Development Report 2025. Human Development Reports. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2025reporten.pdf> (дата звернення: 22.08.2025).
21. Countryeconomy.com, Bangladesh – Life expectancy at birth. URL: <https://countryeconomy.com/demography/life-expectancy/bangladesh> (дата звернення: 05.09.2025).
22. Countryeconomy.com, Bangladesh – Literacy rate. URL: <https://countryeconomy.com/demography/literacy-rate/bangladesh> (дата звернення: 05.09.2025).
23. World Bank Group. Mortality rate, infant (per 1,000 live births) – Bangladesh. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=BD> (дата звернення: 05.09.2025).
24. Maddison Historical Statistics. Maddison Project Database 2023. URL: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2023> (дата звернення: 06.09.2025).
25. Countryeconomy.com, Evolution: GDP per capita Bangladesh. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/bangladesh> (дата звернення: 06.09.2025).
26. Human Development Report 2025. Human Development Reports. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2025reporten.pdf> (дата звернення: 22.08.2025).

27. World Bank Group. Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above) – Bangladesh, World. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?locations=BD-1W&view=chart> (дата звернення: 06.09.2025).

28. *Wikipedia, the free encyclopedia*. List of countries by percentage of population living in poverty. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_percentage_of_population_living_in_poverty (дата звернення: 07.09.2025).

29. *Wikipedia, the free encyclopedia*. Least developed countries. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Least_developed_countries#Countries_expected_to_graduate_soon (дата звернення: 07.09.2025).

References:

1. Tasneem S., Ahmad S. Economic Growth in Bangladesh: An Econometric Investigation. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. Available at: <https://rsisinternational.org/journals/ijriss/Digital-Library/volume-8-issue-3s/2387-2400.pdf> (accessed July 18, 2025).

2. Tonmoyee H. (2018) Structural change in the Bangladesh economy: An analysis of composition of output. *Journal of South Asian Studies*. T. 6. pp. 141–158. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/345477847> (accessed July 18, 2025).

3. Tang Q., Li M. Analysis of Bangladesh's macroeconomic development. E3S Web of Conferences. 2020 International Conference on New Energy Technology and Industrial Development (NETID 2020). Available at: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/11/e3sconf_netid2021_01018.pdf (accessed August 3, 2025).

4. Sen T. (2024) Key Economic and Social Determinants in Bangladesh: A Multi-Faceted Analysis. Munich Personal RePEc Archive. Available at: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/121227/1/MPPA_paper_121227.pdf (accessed July 20, 2025).

5. How Bangladesh is achieving export diversification. Available at: <https://www.bbc.com/storyworks/capital/bangladesh-a-vision-realised/economic-potential-bangladesh> (accessed July 18, 2025).

6. Khosein Sh., Alam Sh. (2023) Vyrobynya funktsiia v sheyniy galuzi za umovy zrostayuchoyi viddachi vid masshtabu: keis Bangladesh [Production function in the garment industry under increasing returns to scale: the case of Bangladesh]. *Zhurnal evropeyskoyi ekonomiky – European Economics Journal*, vol.1, pp. 4–32. Available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51585/1/%d0%a5%d0%9e%d0%a1%d0%a1%d0%95%d0%99%d0%9d.PDF> (accessed July 18, 2025).

7. Sharif Kh. (2021) Vplyv COVID-19 na ekonomiku Bangladesh: chy ryzykovana bangladeshska ekonomika pislia COVID-19? [The impact of COVID-19 on the economy of Bangladesh: is the Bangladesh economy risky after COVID-19?], *Zhurnal evropeyskoyi ekonomiky – European Economics Journal*, vol.20 (1), pp. 44–71 Available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42292/1/%d0%a5%d0%be%d1%81%d1%81%d0%b5%d0%b9%d0%bd.pdf> (accessed July 20, 2025).

8. 50 Years of Bangladesh: Accelerating export-led industrialization. Available at: <https://www.thedailystar.net/supplements/celebrating-50-years-bangladesh/news/50-years-bangladesh-accelerating-export-led-industrialisation-2067125> (accessed July 20, 2025).

9. Identification of the least developed among the developing countries. Available at: <https://web.archive.org/web/20110709182754/http://www.unitar.org/resource/sites/unitar.org/resource/files/document-pdf/GA-2767-XXVI.pdf>. (accessed July 20, 2025).

10. Least developed countries. *Wikipedia, the free encyclopedia*. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Least_developed_countries (accessed July 20, 2025).

11. LDC Identification Criteria & Indicators, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Development Policy and Analysis Division. Available at: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldc-criteria.html> (accessed July 20, 2025).

12. LDCs at a Glance, Department of Economic and Social Affairs. December 2024. Available at: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldcs-at-a-glance.html> (accessed July 20, 2025).

13. Byron R. K., Mirzha R. U. (2021) Becoming A Developing Nation: Bangladesh reaches A Milestone. The Daily Star. Available at: <https://www.thedailystar.net/frontpage/news/becoming-developing-nation-bangladesh-reaches-milestone-2052161> (accessed July 18, 2025).

14. Countryeconomy.com, Evolution: Annual GDP Bangladesh. Available at: <https://countryeconomy.com/gdp/bangladesh> (accessed September 6, 2025).

15. Groningen Growth and Development Centre Faculty of Economics and Business. Maddison Historical Statistics. Available at: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2023> (accessed September 7, 2025).

16. Bangladesh holds the second position in RMG exports: WTO. Available at: <https://www.textiletoday.com.bd/bangladesh-holds-second-position-rmg-exports-wto> (accessed September 8, 2025).

17. Top Garment Export Countries: A Comprehensive Analysis. Available at: <https://www.eximpedia.app/blog/top-garment-export-countries> (accessed September 9, 2025).

18. ALAL O DULAL. The state of the Bangladesh economy. Available at: <https://alalodulal.org/2013/12/23/the-state-of-the-bangladesh-economy/> (accessed September 12, 2025).

19. UN Trade and Development. World Investment Report 2024. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2024_en.pdf (accessed August 9, 2025).

20. Human Development Report 2025. Human Development Reports. Available at: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2025reporten.pdf> (accessed August 22, 2025).

21. Countryeconomy.com, Bangladesh – Life expectancy at birth. Available at: <https://countryeconomy.com/demography/life-expectancy/bangladesh> (accessed September 5, 2025).

22. Countryeconomy.com, Bangladesh – Literacy rate. Available at: <https://countryeconomy.com/demography/literacy-rate/bangladesh> (accessed September 5, 2025).

23. World Bank Group. Mortality rate, infant (per 1,000 live births) – Bangladesh. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=BD> (accessed September 5, 2025).

24. Maddison Historical Statistics. Maddison Project Database 2023. Available at: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2023> (accessed September 6, 2025).

25. Countryeconomy.com, Evolution: GDP per capita Bangladesh. Available at: <https://countryeconomy.com/gdp/bangladesh> (accessed September 6, 2025).

26. Human Development Report 2025. Human Development Reports. Available at: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2025reporten.pdf> (accessed August 22, 2025).

27. World Bank Group. Life expectancy at birth, total (years) – Bangladesh, World. Available at: https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=BD-1W&name_desc=false (accessed September 6, 2025).

28. *Wikipedia, the free encyclopedia*. List of countries by percentage of population living in poverty. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_percentage_of_population_living_in_poverty (accessed September 7, 2025).

29. *Wikipedia, the free encyclopedia*. Least developed countries. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Least_developed_countries#Countries_expected_to_graduate_soon (accessed September 7, 2025).

Стаття надійшла: 16.10.2025

Стаття прийнята: 10.11.2025

Стаття опублікована: 17.12.2025